

BULGARİSTAN ERMENİLERİ ve 1915 OLAYLARI'NA İLİŞKİN ERMENİ İDDİALARI BAĞLAMINDA BULGAR MİLLİYETÇİLERİYLE İŞBİRLİKLERİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME (2005–2014)

Kader ÖZLEM¹

Özet

Bulgaristan Ermenileri, 1915 Olayları'nın soykırım olarak Bulgaristan Parlamentosu tarafından tanınmasını sağlamak için yoğun çaba göstermektedirler. Bu bağlamda, söz konusu tanınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla 2005 sonrasında siyasi açıdan güçlenen Bulgar milliyetçileri ile diaspora Ermenileri arasında amaç birliğinin bulunduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla her iki grup tarafından da ortak "öteki" olarak tanımlanan Türklere karşı doğal bir ittifak oluşmuştur. Bu çalışmada, Bulgaristan'da iyi örgütlenmiş olan Ermeni azınlık ile Bulgar milliyetçileri arasında 2005–2014 döneminde farklı gerekçelerle 1915 Olayları'nın soykırım olarak tanınması noktasında işbirliği yapıldığı savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Ermenileri, Bulgar Milliyetçileri, 1915 Olaylarına İlişkin Ermeni İddiaları.

An Evaluation on Armenians of Bulgaria & Their Cooperation's with Bulgarian Nationalists in The Context of Armenian Claims Regarding The Events of 1915 (2005–2014)

Abstract

Armenians in Bulgaria are in an intensive effort to provide the recognition of the Events of 1915 as genocide by the Bulgarian Parliament. In this context, there has been observed a common purpose between diaspora Armenians and Bulgarian nationalists, who have been strengthening politically after 2005 in order to perform this recognition. Thus, there have been formed a natural alliance against Turks, who are defined as common "other" by each group. In this study, it will be defended that there has been cooperation on the topic of recognition of the Events of 1915 as genocide between well-organized Armenian minority in Bulgaria and Bulgarian nationalists with different reasons in the period of 2005 and 2014 years.

Keywords: Armenians of Bulgaria, Bulgarian Nationalists, Armenian Claims Regarding the Events of 1915.

---

1 Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, e-mail_kaderezlem@trakya.edu.tr.

Giriş

Diaspora Ermenilerinin bulunulan ülkelerin parlamentoları tarafından 1915 Olayları'nın soykırım olarak tanınması noktasında gösterdiği yoğun gayretler Bulgaristan'da yaşayan az sayıda Ermeni azınlık için de geçerliliğini korumaktadır. Bu kapsamda Bulgaristan Ermenileri konunun ulusal ölçekte gündeme gelmesi için Bulgar milliyetçileriyle işbirliği yapmaktadır. Özellikle 2005 sonrası dönemde Bulgar milliyetçiliğinin ülke siyasetinde doğrudan temsil edilme imkânı bulması, bu konuda Ermenilerin çalışmaları için uygun bir zemin yaratmıştır. Ortak 'öteki' olan Türklere karşı yapılan bu işbirliği sayesinde konunun Bulgaristan Parlamentosu'na getirilmesi Ermenilerin lobi çalışmalarının etkili olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum, aynı zamanda lobi faaliyetlerinde nicel kapasiteden çok, nitel özelliklerin ön plana çıktığını göstermektedir. Zira aşırı milliyetçi Ataka Partisi'nin parlamentoya girmesinin ardından 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının kabul edilmesine ilişkin karar tasarıları sistematik olarak gündeme getirilirken, Bulgar milliyetçileri ise olası tanınmanın kendilerine de Osmanlı Devleti döneminde soykırım yapıldığı yolundaki iddialarının önünü açabileceğini hesaplamaktadır.

Konunun sahip olduğu öneme rağmen, tarafımızca yapılan literatür taramalarında Türk akademiyasında Bulgaristan Ermenileri temasının daha çok tarihsel boyutta ele alındığı, meselenin güncel boyutuna çok fazla yer verilmediği görülmüştür. Sedat Laçiner'in "*Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*" (2008) isimli çalışmasındaki Bulgaristan Parlamentosu'nda 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının gündeme getirildiğini içeren kısım dışında, konunun güncel boyutuyla ilgili yapılan bir çalışmaya tarafımızca rastlanmamıştır. Bu bağlamda, çalışmamızın kaynakça kısmında da görüleceği gibi Bulgaristan Ermenileriyle ilgili yapılan çalışmaların daha çok Bulgar yazın hayatında yoğunlaştığını belirtmek gerekir.

Çalışmada, Bulgaristan'da oldukça örgütlü bir biçimde yaşayan Ermeniler ile Bulgar milliyetçilerinin 1915 Olayları'nın soykırım olarak Bulgaristan Parlamentosu'nda kabul edilmesi için ortak paydalar temelinde pragmatik gerekçelerle işbirliği içinde buldukları savunulmaktadır. Söz konusu savın ispatında *nitel içerik analizi* metodu kullanılmıştır. Çalışmanın analitik yapısı itibarıyla ilk olarak Bulgaristan Ermenilerinin demografik ve örgütsel durumları ile 1915 Olayları'na ilişkin çalışmalarının tespitine yer verilirken ikinci kısımda Bulgar milliyetçiliğinin siyasi durumu ve güncel anlamda Ermenilerle yapılan işbirliğinin gerekçeleri ele alınmıştır.

Üçüncü ve son kısımda ise söz konusu işbirliğinin somut yansıması olarak Bulgar milliyetçisi partilerin 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının tanınmasına yönelik Parlamento'daki faaliyetleri incelenmiştir.

Bulgaristan Ermenilerinin Demografik ve Örgütsel Durumları ile 1915 Olayları'na İlişkin Çalışmaları

Ermenilerin güncel anlamda Bulgaristan'daki demografik varlığı, 19. yüzyılın sonları ile Ermenistan Cumhuriyeti'nin (1918–1920) Rus işgaline uğramasının ardından özellikle 1922'de yaşanan göçler olmak üzere iki ana akıma dayanmaktadır (Zhelyazkova, Daskalova, Nazarska, Avramov ve Angelova, 2003, ss. 7–8). Bulgaristan'ın ilk Bulgar olmayan göçmen topluluğu olarak da ifade edilen Bulgaristan Ermenilerinin nüfusu bu iki göç dalgasıyla birlikte 1930'lu yılların başında Bulgar kaynaklarına göre 35.000 civarındadır (Zhelyazkova, Daskalova, Nazarska, Avramov ve Angelova, 2003, ss. 7–8; Mitseva, 2001, s. 38). Söz konusu nüfus, diaspora Ermenilerinin temelini oluştururken 20. yüzyıl içerisinde bu nüfusta kayda değer azalmalar olmuştur. 1936–1945 yılları arasında bağımsız Ermenistan çatısı altında Batı Ermenilerinin toplanması amacıyla gerçekleşen remigrasyon dalgasının (Mitseva ve Papazyan-Tanielyan, 1998, s. 144) yanı sıra 1944'te Bulgaristan'da yaşanan Sovyet işgali sonrasında yaklaşık 5.000 Ermeni'nin ABD'ye göç etmesi de nüfusun azalmasında etkili olmuştur (Armentsi, t.y.).

Komünist rejimin (1944–1989) Bulgaristan'a gelmesinin ardından ülkede başta Müslüman Türkler olmak üzere diğer azınlık gruplara yönelik sistematik asimilasyon politikaları takip edilirken, Bulgaristan Ermenileri bu dönemi hafif kayıplarla atlattır. Diğer bir deyişle komünist dönemde Sofya yönetiminin etnik kimlikleri göz ardı eden yaklaşımı Ermeni azınlık üzerinde etkisini çok fazla göstermemiştir. Örneğin, bu dönemde Ermeni (Gregoryen) Kilisesi'nin açık kalmasına izin verilmiş, Bulgar devleti din adamlarının maaşları da dâhil olacak şekilde Kilise'nin bütün ihtiyaçlarını karşılamış ve yıllık ödenek tahsis etmiştir (Thcilingirian, 2001, s. 30). Hatta Bulgar ve Ermeni Kiliseleri arasındaki iyi ilişkiler 20. yüzyılın ikinci yarısında en üst seviyede sürdürülmüştür (Koev, 2001, s. 171). Her ne kadar Sofya yönetimi Ermenilerin sosyal ve kültürel örgütlenmelerini kısıtlasa da bunları "Erevan" isimli örgütlenmenin çatısı altında toplayarak, azınlığı doğrudan kontrol etmek istemiştir. Bu durum Komünist Parti'nin "Erevan" örneğinde "iyi vatandaşlık" modeli geliştirmesine neden olmuş ve azınlığın istenilen kalıpta olmasını sağlamıştır (Firkatian, 2008, s. 184). Öte yandan Bulgaristan'daki Ermeni azınlık okulları kapatılmasına

rağmen, Bulgar devlet okullarında Ermeni öğrenciler müfredat dışında ders saatlerinden sonra anadillerini öğrenme imkânı tanınmıştır (Thcilingirian, 2001, s. 30–31). Bulgaristan Ermenileri komünist dönem uygulamalarından pek hoşlanmasalar da Ermenilerin durumunda rejimin yol açtığı kısmî olumsuzluklar azınlık mensuplarının birlik ve beraberlik duygusunu harekete geçirmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde Bulgaristan Türklerine yönelik Sofya tarafından uygulanan asimilasyon politikaları² göz önünde bulundurulduğunda, Ermenilerin komünizm döneminden minimum zararla çıktıkları söylenebilir. Esasen bu durumun oluşmasında Sofya'nın uluslararası kamuoyuna azınlıklara olan hoşgörüsünü sembolize etmek için Ermenileri '*vitrin azınlık*' olarak kullanma amacı etkili olmuştur. Özetle Ermenilerin Bulgaristan'a göçlerine izin verilmesi ve komünizm döneminde diğer azınlıklara karşı katı politikalar izlenmesine rağmen Ermenilere ayrıcalık sağlanması noktasında Bulgar yönetimi oldukça müsamahakâr bir politika izlemiştir. Zira söz konusu dönemlerde gerek Sofya'nın gerek Ermenilerin ortak '*ötekisi*' Türkler olmuştur.

Jivkov'un Kasım 1989'da bir saray darbesiyle iktidardan uzaklaştırılmasının ardından ülkede demokrasiye geçilirken, Bulgaristan'da yeni bir siyasi dönem başlamış ve Ermeni azınlık bu sürecin kazanımlarından yararlanmıştı. Bu dönemde örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile dini özgürlükler bağlamında Bulgaristan Anayasası'nda³ çeşitli düzenlemeler yapılarak Ermeni azınlığın durumunu sağlamlaştırmıştır. Ermeniler komünizm yıllarının aksine kendi etnik kimliklerini ön plana çıkaran sosyal ve kültürel kurumları tesis etmiş ve nüfus sayımlarında da bu kimlikle yer almışlardır. Aşağıdaki tabloda demokratik dönemde Bulgaristan'da

---

2 Çalışma kapsamı itibarıyla Bulgaristan Türklerinin komünist dönemde maruz kaldığı asimilasyon politikalarını ayrıntılı olarak ele almak mümkün değildir. Komünist rejim döneminde Türk azınlığa yönelik 1950'lerden 1980'li yılların başına kadar yumuşak asimilasyon, 1984-1989 yılları arasında ise katı asimilasyon politikası uygulanmıştır. Yumuşak asimilasyon politikası kapsamında azınlık okulları kapatılarak devletleştirilmiş, komünizm bahanesiyle camilerin kapılarına kilit vurulmuş ve Türkçe ana dilde eğitime kademeli olarak tamamen son verilmiştir. Ne var ki yumuşak asimilasyon politikasının Türkleri Bulgarlaştıramadığı sonucuna ulaşan Politbüro, Aralık 1984'ten itibaren daha katı politikalara yönelmiştir. Silah zoruyla Türklerin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiş, günlük hayatta Türkçe konuşmak yasaklanarak buna uymayanlar para cezasına çarptırılmıştır. Hatta bu uygulamalara direnen Türk azınlık mensupları "Belene" Adası'nda işkenceye maruz bırakılmıştır. Asimilasyon politikası sonucunda Haziran 1989'dan itibaren 300 binin üzerinde Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir. Bkz. Şimşir, 2009; Özlem, 2008, ss. 341-371.

3 1991 Bulgaristan Anayasası'nın 11., 13. ve 44. maddeleri için bkz. Konstitutsiya na Republika Bılgariya, t.y.

yapılan üç nüfus sayımında Ermenilerin toplam ülke nüfusu içerisindeki payı gösterilmiştir.

Tablo I. Bulgaristan'daki Ermeni Nüfusu (1992–2011)⁴

YILLAR	ERMENİLER	TOPLAM	%
1992	13 677	8 487 317	0.16
2001	10 832	7 928 901	0.13
2011	6 552	7 364 570	0.08

Söz konusu verilerden de anlaşılacağı üzere Bulgaristan Ermenilerinin toplam ülke nüfusu içerisindeki payı yüzde 0.08 civarında olup bu nüfus grubunda son 20 yıl içerisinde % 50'ye varan bir azalma dikkat çekmektedir. 1990'lı yıllarda Ermenistan'daki ekonomik ve sosyal açıdan yaşanan sorunlar nedeniyle çok sayıda Ermenistan Ermeni'si Bulgaristan'a gelmiş olsa da bunlar Ermeni azınlığın sayısının artmasında etkili olmamıştır. Zira bu göçmenler 'mülteci' olarak Bulgaristan'a gelmelerinin yanı sıra 1990'lı yıllarda çeşitli illegal işlere bulaşması nedeniyle diaspora Ermenileri tarafından dışlanmışlardır. Ayrıca Bulgaristan'da 1994 ve 1996 yıllarında yaşanan makro ölçekli iki ekonomik kriz Ermeni mültecilerin pek çoğunun başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla hâlihazırda Bulgaristan'da bulunan Ermenilerin büyük bir çoğunluğunu diaspora Ermenileri oluştursa da 1990'lı yıllarda gelen az sayıda Ermeniler⁵ de mevcuttur.

Öte yandan, Bulgaristan'daki Ermeni diasporası ile demokratik dönemde mülteci olarak Bulgaristan'a gelen Ermenilerin birbirinden hoşlanmadıklarını belirtmek gerekir. Mülteci Ermeniler ekonomik gerekçelerle ülkeye gelmelerine karşın diasporayı ayakta tutan ana husus 1915 olaylarına ilişkin iddiaları olmuştur. Bu bağlamda mülteciler,

4 Söz konusu veriler, Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 1992, 2001 ve 2011 yıllarında yapılan üç nüfus sayımının sonuçlarından derlenmiştir. Bkz. Natsionalen Statistiçeski Institut, t.y.

5 Konuyla ilgili olarak Ermenistan'dan Bulgaristan'a gelen mülteci sayısı bilinmemekle birlikte Ermeni kaynakları bunun 40.000 civarında olduğunu ileri sürmektedirler. Bkz. Hratch, 2001, s. 33. Ermenistan merkezli faaliyet gösteren Noravank Foundation'ın *Globus National Security* isimli dergisinde yer alan bir makalede Bulgaristan Ermenilerinin sayısının gayri resmi kaynaklara göre 50.000 olduğu tahmin edildiği belirtilmektedir. Bkz. Hovyan, 2011. Ancak bu dönemde yapılan Ermeni mültecilerle ilgili bilgilere Bulgar kaynaklarında pek rastlanmamaktadır.

diasporanın varlık gerekçesi ve kültürel çerçevesinin dışında hareket etmeleri nedenleriyle diasporanın yardımını alamamışlardır. Ayrıca mültecilerin Bulgarlarla evlilikler yapmaları da iki Ermeni grubu birbirinden uzaklaştırmıştır (Firkatian, 2008, s. 185). Zaman içerisinde birbirinden haz etmeyen iki Ermeni grup oluşmakla birlikte, mültecilerin büyük bir bölümünün başka ülkelere göç etmesi diaspora Ermenilerini rahatlatmış ve 1915 Olayları'na ilişkin çalışmalarına daha fazla yoğunlaşmalarını sağlamıştır.

2011 nüfus sayımında etnik grupların şehir bazlı dağılımında Ermeniler "diğerleri" içerisinde değerlendirildiğinden, Ermenilerin hangi şehirlerde yoğun olarak yaşadıklarını 2001 nüfus sayımından tespit etmek mümkündür. Bu verilere göre Filibe, Varna, Burgaz, Sofya gibi şehirlerin yanı sıra Eski Zağra, Yambol, Rusçuk, Dobriç, Silistre, Lofça, Plevne, İslimiye, Şumnu ve Hasköy gibi şehirlerde de az sayıda Ermeni bulunmaktadır (Naselenie kım, 2011; Mitseva, Papazyan-Tanielyan, 1998, s. 147). Görüldüğü üzere Ermeniler büyük şehirlerin yanı sıra Kuzey ve Kuzeydoğu Bulgaristan şehirlerinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Diğer taraftan, Ermeni (Gregoryen) kiliselerinin varlığıyla da Ermenilerin yaşadıkları şehirler tespit edilebilir. Her biri kendi idari yapılanmalarına sahip olan ancak son tahlilde Sofya'daki Ermeni Kilisesi'ne bağlı olmak üzere ülke genelinde toplam 12 şehirde Ermeni Kilisesi (10 kilise ve 2 küçük kilise) faaliyet göstermektedir.⁶ Filibe'deki Ermeni Kilisesi'nin Evangelist olduğundan bu listeye dâhil olmadığını ve Filibe'nin yanı sıra Sofya, Varna ve Burgaz'da da Ermeni Evangelist Kilisesi'nin bulunduğunu belirtmek gerekir (Hovyan, 2010).

Bulgaristan Ermenilerinin Sofya'da (William Saroyan Okulu) ve Filibe'de (Viktoriya ve Krikor Tütüncüyan Okulu) olmak üzere iki okulu bulunmaktadır. Bu okullar Ermeni azınlığa ait özel okullar statüsündeyken,⁷ okulların eğitim müfredatları Bulgaristan Eğitim Bakanlığı'yla uyumlu

---

6 Söz konusu kiliseler için bkz. Legitimno Predstaveni, t.y.

7 Bulgaristan'da devlet okulları dışında, belli bir etnik gruba yönelik kamu kaynaklarıyla finanse edilen okul bulunmamaktadır. Dolayısıyla Ermenilere ait söz konusu okullar Ermenilerin sermayeleriyle Sofya'dan izin alınarak kurulmuş okullardır. Ana ağırlık noktası, Ermeni çocukların anadillerini unutmamaları olurken, her iki okulun ders müfredatlarında Ermeni kültürü, tarihi ve geleneklerine ilişkin dersler de bulunmaktadır. Bu bağlamda diaspora Ermenilerinin varlık gerekçelerinden biri olan 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını çocuklarına gerek aile hayatında gerek okulları bünyesinde aktardıklarını tahmin etmek güç değildir. Söz konusu okullardaki haftalık ders programları için bkz. Dokumenti – Grafik, 2013/2014.

tutulmaktadır. Diğer bir deyişle bu okullarda Bulgaristan eğitim sistemiyle bütünleşik bir yapıda Ermenice anadil eğitim derslerine ağırlık verilmektedir (Firkatian, 2008, s. 187–188). Ancak Ermeni öğrenciler haftada 4 saat 'zorunlu seçmeli'⁸ ders statüsünde kendi anadil eğitimlerini alabildikleri Bulgar devlet okullarına da gidebilmektedir.

Öte yandan komünist rejim yıkılmasının ardından Ermeniler kendilerine ait gazetelerini hızlı bir şekilde yayınlamaya başlamıştır. Bu kapsamda hâlihazırda yayın hayatını sürdüren Erevan (Sofya – haftalık), Vahan (Filibe – haftalık) ve Armentsi (Burgaz – iki haftalık) isimlerinde iki dilde de (Bulgarca-Ermenice) basılan toplam üç gazeteye sahiptirler (Krikoryan, 2001, s. 421). "*Gazete editörlerinin etnik grubu desteklemek için bireysel ve topluluk çalışmalarına ilişkin inanç sahibi insanlar olma eğilimi*" (Firkatian, 2008, s. 194) göz önünde bulundurulduğunda, diasporayı güdüleyen en önemli unsur olan 1915 Olayları'na ilişkin iddialarının gündeme getirilmesinde bu üç gazetenin önemli bir görev üstlendikleri sonucuna ulaşılabilir.

Komünist dönemde Ermenilerin çatı örgütü olan Erevan Derneği demokratik dönemde faaliyetlerini sürdürmekle birlikte, 'Erevan' ile 'Ermeni Okul Derneği ve Kilise Kurulu'nun da dâhil olduğu, ülkenin farklı şehirlerinde 12 şubesiyle faaliyet gösteren Bulgaristan Ermenileri Kültürel ve Eğitsel Dernekler Birliği (SAKPO – *Syuz na Kulturno-Prosvetnite Organizatsii*) sivil toplum çalışmaları noktasında en üst düzey örgütlenmedir (Firkatian, 2008, s. 191). Filibe'de bu örgütlenmeye dâhil olmayan Ermenilere ait Kültür ve Sanat Derneği de faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra 'HOM' adında 1991 yılında faaliyete geçirilen Ermeni Hayır Kurumu (HOM – *Armensko Blagotvoritelno Drujestvo*), Ermeni kadınlarının örgütlenmesi olarak ön plana çıkmakta ve Ermeni öğrencilere finansal destekte bulunmaktadır. 1991 yılında kurulmuş olan 'Homenetmen' isimli örgütlenme ise Ermeni gençler arasında spor aktivitelerinin organize edilmesinde önemli olurken 'Parekordzgan' isimli dernek gençlere yönelik faaliyet göstermekte ve doğrudan merkezi New York'ta bulunan Ermeni Genel Hayır Birliği (AGBU - *Armenian General Benevolent Union*)

---

8 'Zorunlu seçmeli ders' kavramı, Bulgaristan'daki azınlık mensuplarının kendi anadili dersini alabilmeleri için diğer yabancı diller arasından bu dersi seçmesi anlamına gelmektedir. Örneğin Bulgaristan'daki okullarda öğrenciler yabancı dil olarak İngilizce, Fransızca, Almanca gibi Batı dillerinden birisini seçmek zorundadır. Ne var ki azınlığın kendi dili de bu yabancı diller arasındadır. Dolayısıyla anadili olan Ermeniceyi seçen bir Ermeni öğrenci İngilizceyi veya diğer dilleri seçmemektedir. Bu durum ülkedeki diğer azınlıklar için de geçerliliğini korumaktadır.

tarafından finanse edilmektedir.⁹ ABD merkezli bu dernek tarafından Sofya, Filibe, Hasköy ve Yambol'da çeşitli etkinliklerin yapıldığı AGBU'nun 2010-2011 raporunda yer almıştır (AGBU, 2010-2011, ss. 24-25).

Diğer taraftan, 'HAİTAD - En Yeni Ermeni Tarihi Kulübü' (HAİTAD – *Klub za Nai-Nova Armenska Historiya*) adını taşıyan dernek isminden de anlaşılacağı üzere, doğrudan Ermeni sorununa odaklanmakta ve 1915 Olayları üzerine çalışmalar yapmaktadır (Firkatyan, 2008, s. 191). Bu anlamda diasporanın hayat damarı olan 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarını işleyerek bunlarla ilgili gündem oluşturmak, uzun vadede konuyla ilgili yeni çözümler üretmek ve hareket tarzı belirlemek gibi görevleri olan HAİTAD'ın bir nevi Ermeni azınlığın düşünce kuruluşu olduğu söylenebilir. Yukarıda belirtilen Bulgaristan Ermenilerine ait oluşumların pek çoğunun kendilerine ait internet adresleri olmaması kurumsallaşma sıkıntısı yaşadıkları görüntüsü verse de daha ziyade somut etkinliklerle kolektif hareket edilerek Bulgaristan kamuoyunu etkiledikleri anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, nüfusunun az olmasına rağmen oldukça iyi örgütlenmiş bir durumda bulunan Ermeni diasporasının 1915 Olayları'na ilişkin düzenlediği etkinliklerde en yakın ortak olarak Bulgar milliyetçileri ön plana çıkmaktadır. Bulgar milliyetçileriyle Ermeni diasporasının işbirliği boyutuna geçmeden önce Bulgaristan Ermenilerinin hiçbir grubun desteği olmaksızın 24 Nisan etkinliklerini Ermeni nüfusun yaşadığı bütün şehirlerde geleneksel olarak sürdürdüklerini belirtmek gerekir.¹⁰ Komünist dönemde Ermeni kiliselerinin faaliyet göstermesi diasporanın 1915 Olayları bilincinin canlı tutulmasına neden olurken 2000'li yıllarda da özellikle iletişim araçlarının çoğalması ve 100. yıl gibi önemli bir dönemecin gelmekte olduğuna ilişkin algının yaratılmış olması konuyla ilgili etkinliklerin yoğunlaşmasını ve etki gücünün artmasını sağlamıştır. 1915 Olayları teması gazeteleri ve periyodik yayınlarıyla Ermeni camiasına ve Bulgaristan kamuoyuna sunulmakla birlikte aynı zamanda Ermeni yazarlar konuyla ilgili çeşitli kitaplar kaleme almakta, konferanslar düzenlemekte,¹¹ Bulgar akademisyenlerin çalışmalar

9 Söz konusu örgütlenmeler için bkz. Krikoryan, 2001, s. 420; Legitimno Predstaveni , t.y.

10 24 Nisan 2014 tarihinde yapılan 1915 Olayları'na ilişkin anma etkinlikleri Ermeniler yaşadığı bütün şehirlerde yapılmıştır. Bkz. V Tsyala Bılgariya, 2014.

11 Örneğin, Mayıs 2012'de Tırnovo Üniversitesi'nde düzenlenen 1915 Olayları ile ilgili etkinlik için bkz. "Konferentsiya za, 2012.

yapmasını teşvik etmekte ve farklı dillerde yazılmış olan kitapları Bulgarca'ya tercüme ederek Bulgar literatürüne materyal sağlamaktadır. Doğrudan veya dolaylı olarak 1915 Olayları ile ilgili Bulgar yazın hayatında yer alan kitaplardan bazıları aşağıda sıralanmıştır. Ermeni derneklerinde Ermenilerle ilgili Bulgaristan'da basılan kitaplara ilişkin tanıtım etkinlikleri düzenlenmesinin yanı sıra bu kitaplar Ermeni örgütlenmesinin bulunduğu diğer şehirlere de tanıtım amacıyla gönderilmektedir (Pırvata Prezantatsiya, t.y.).

- Teodora Toleva, *Genotsid i Sıdba na Armenskiya Narod* (Soykırım ve Ermeni Milletinin Kaderi), 2014.
- Simon Payasliyan, *İstoriya na Armeniya*, (Ermenistan Tarihi), 2011.
- Hrant Dink, *Dva Blizki Naroda, Dva Daleçni Sıdeda: Armeniya-Turtsiya*, (İki Yakın Millet, İki Uzak Komşu: Ermenistan-Türkiye), 2011.
- *Malgara. Letopis za Jivota na Armentsite 1610-1922*, (Malkara: Ermenilerin hayatı için Kayıtlar 1610-1922), 2014.
- Sevda Sevan, *Rodosto, Rodosto...Nyakıde na Balkanite, Der Zor* (Tekirdağ, Tekirdağ...Balkanlar'da Bir Yer. Deyri Zur), 2012.
- Garo Hayrabedyan (ed.), *Bılgari i Armentsi Zaedno Prez Vekovete*, (Bulgarlar ve Ermeniler: Yüzyıl İçinde Birlikte), 2001.
- Evgeniya Mitseva, *Armentsite v Bılgariya – Kultura i İdentıçnost*, (Bulgaristan'daki Ermeniler – Kültür ve Kimlik), 2001.

Bulgaristan'da Yükselişe Geçen Bulgar Milliyetçiliğinin Siyasi Görünümü ve Bulgaristan Ermenileriyle İşbirliğinin Alt Yapısı

Bulgaristan Ermenileri 1915 Olayları'na ilişkin çalışmalarını kendi azınlık imkânları doğrultusunda çeşitli etkinliklerle gerçekleştirse de ses getirici nitelikteki ulusal ölçekli çalışmalar daha çok Bulgar milliyetçileri sayesinde hayata geçirilmektedir. Zira Bulgar milliyetçilerinin konuyla ilgili çabaları doğrudan ulusal kamuoyunda gündem oluşturabilme kapasitesine sahiptir. Bulgar milliyetçilerinin Ermeni tezlerine destek vermesinin alt yapısında Türklere karşı yürütülen bir mücadele olması önemliyken, esasen 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının Bulgaristan'da kabul görmesini sağlayarak Osmanlı Devleti döneminde Bulgarlara da soykırım yapıldığı iddialarının da gündeme getirilmesi amacı bulunmaktadır.

Bilindiği gibi 1878 Berlin Antlaşması'yla Prenslik haline gelen Bulgaristan,

1908 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bulgarların Osmanlı Devleti'ne isyan hareketleri ve bağımsızlık ilanı Balkanlar'da bu dönemde kendisini gösteren milliyetçilik akımıyla açıklanabilir. Diğer bir deyişle Bulgaristan'ı bağımsız hale getiren ana ideoloji Bulgar milliyetçiliği olmuştur. Bulgar milliyetçiliği 500 yıllık Osmanlı-Türk egemenliğine karşı faaliyet sahası bulduğundan, 'öteki' kavramı doğrudan Türklerle izah edilmiştir. Bu bağlamda, öteki olarak 'Türkler' sadece Osmanlı Devleti ve onun tebaasındaki Türkleri değil, aynı zamanda XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgaristan'da (ve Balkanlar'da) iskân edilerek günümüze kadar varlığını sürdüren Bulgaristan'daki Türk azınlığı da ifade eden bir anlam kazanmıştır.¹²

Bulgar milliyetçiliğinin Türk karşıtlığına endeksli görünümü, XX. yüzyılda değişik yoğunluklarla devam etmiştir. Bunun nedeni XX. yüzyıl boyunca Türk-Bulgar ilişkilerinin siyasi gelişmelere odaklı olarak değişen çehresidir. Zira Balkan Savaşları'nda düşman olan iki devlet, I. Dünya Savaşı'nda müttefiklik ilişkisi içinde bulunurken 1930 yılından komünizm dönemine kadar olan sürede ise Bulgar iktidarlarının tutumuna bağlı olarak ikili ilişkilerde değişimler yaşanmıştır. Komünist dönemde ise Bulgar milliyetçileri iki devletin farklı bloklarda yer almasından faydalanarak Türk karşıtlığı temasını daha yoğun işleme imkânına sahip olmuştur. Bu dönemde iktidar komünistlerin elinde olmasına rağmen, Türkleri asimile etme ve göç ettirme politikası izlemesi nedeniyle komünistler fiilen Bulgar milliyetçiliğinin uygulayıcısı haline gelmiştir. Farklı bir ifadeyle komünizm döneminde Bulgar yöneticiler, Türkiye karşıtı söylemleri¹³ ve Türk azınlığı asimile etme girişimleri nedenleriyle Bulgar milliyetçisi hüviyeti kazanmıştır. 1989 zorunlu göçü ise Bulgar milliyetçilerinin dinamizm kaynaklarından biri olmuştur.¹⁴

---

12 Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılma sürecinde özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Balkan Savaşları'nın bitmesine kadar olan dönemde geride kalan Bulgaristan Türk ve Müslümanlarının uğradığı felaketler için bkz. Mc Carthy, 1998, ss. 59-114 ve ss.144-192. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bulgaristan'daki Türklerle uygulanan etnik temizlik faaliyetleri sonucunda ülkedeki demografik dengeler değişirken Türkler ilk kez azınlık konumuna düşmüşlerdir. Bkz. Şimşir, 2009, ss. 25-58; Turan, 2003, s. 19; Alp, 1990, ss. 17-178.

13 Bu dönemde Bulgaristan'da Türkiye'ye ilişkin yaratılmak istenen algı ve bunların tarih ders kitaplarındaki yansımaları ile ilgili yapılan bir çalışma için bkz. İsov, 2005, ss. 232-238.

14 Bulgar milliyetçileri asimilasyon politikaları nedeniyle 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen zorunlu göç hareketinde 300.000'in üzerinde Türk'ün Türkiye'ye gitmesini, vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylem olarak görürken,

Jivkov Rejimi'nin yıkılmasının ardından 1997 yılına kadar ülkedeki siyasi iktidar eski Komünist Parti'nin devamı niteliğindeki Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) kontrolündeyken, 1997'de Batı yanlısı Demokratik Güçler Birliği'nin (DGB) yönetime gelmesiyle Bulgar siyasetinde milliyetçilik merkezli siyasi gündem geri plana itilmiştir. Esasen 1997 yılına kadar üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlük Hareketi'nin (HÖH) başlangıçta yasal bir siyasi parti olarak kaydedilmesine ilişkin engeller çıkarılması ve kayıt sonrasında partiye karşı kapatma davalarının açılması¹⁵ milliyetçilerin Türkleri Bulgar siyasetinde görmeye tahammül edememesinden kaynaklanmıştır. 1997 sonrasında BSP, DGB'nin de etkisiyle daha demokrat bir çizgide siyaset yapmaya başlarken Bulgar milliyetçilerinin sesleri Parlamento'da daha da cılızlaşmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu boşluk, Bulgar milliyetçisi siyasi partilerin kurulmasının zeminini hazırlamıştır.

Haziran 2005 seçimleri öncesinde Ataka isimli parti Bulgar milliyetçileri için önemli bir kilometre taşı olmuştur. Öyle ki Ataka seçimden yaklaşık iki ay önce kurulmasına rağmen toplam 240 sandalyeli Bulgaristan Parlamentosu'nda 21 milletvekilliği elde ederek seçimin en büyük sürprizini yapmıştır.¹⁶ Bu sonuçla birlikte Bulgar milliyetçiliği siyasi düzlemde herhangi bir parti şemsiyesi altına girmeksizin doğrudan temsil edilmeye başlanmıştır. Irkçılığa kayan bir çizgide siyaset yapan Ataka'nın Bulgar siyasi yaşamına getirdiği kümülatif eleştiriyile HÖH ve Türk azınlık karşıtı söylemleri siyasilerden hoşnut olmayan bazı muhafazakar milliyetçi seçmenler tarafından alternatif olarak görülmüştür.¹⁷ Öyle ki parti lideri Volen Siderov 2006 yılında yapılan

---

1990'lı yıllarla birlikte Türklerin haklarının iade edilmesine ilişkin yapılan kısmi düzenlemelere de tepki göstermişlerdir. Bkz. Poulton, 1993, ss. 198-200; Kırcaali'de Baskı Büyüyor, 1990.

15 HÖH'ün yasal bir parti olarak siyaset yapmasının engellenmesi ve HÖH hakkında kapatma girişimleri için bkz. Konstitusyonniyat Sıd, 1991. Ayrıca, Bulgaristan Anayasa Mahkemesi tarafından HÖH'ün kapatma davası hakkında tesis edilen karar için bkz. Reşenie, 1992.

16 Batılı medya kuruluşlarınca Ataka'nın ettiği başarı ve NDSV'nin seçimi kaybetmesi 2005 genel seçimlerinin en büyük sürprizleri olarak görülmüştür. Bkz. Çujdite Medii, 2005.

17 Ataka'nın parti programında milliyetçi söylemler temelinde ülkenin dış politikasıyla ekonomik sistemine ilişkin farklı bir yaklaşım mevcuttur. Bulgaristan'ın NATO'dan çıkarak askeri ittifaklara dâhil olmaması savunulurken IMF ve Dünya Bankası ile ilişkilerin sona erdirilmesinden özelleştirme sisteminin yapısal revizyonuna kadar çeşitli maddeler dikkat çekmektedir. Ataka'nın parti programı için bkz. 20 Toçki na Partiya,

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turuna kalarak yüzde 24 oy elde etmiştir.¹⁸ 2009 seçimlerinde Ataka milletvekili sayısını korumayı başarırken, 2013 seçimlerinde vekil sayısını 24'e çıkarmış ve Bulgar milliyetçilerinin siyasi temsilcisi olmayı sürdürmüştür. 5 Ekim 2014'te yapılan erken genel seçimde barajı az bir farkla geçerek 11 milletvekiline sahip olsa da bu durum Ataka'ya olan güvenin azaldığını ancak siyasi anlamda yeni milliyetçi oluşumların ön plana çıktığını göstermiştir. Zira milliyetçi olarak nitelenebilecek diğer partilerden Vatanserverlik Cephesi 19, Sansürsüz Bulgaristan ise 15 milletvekiline sahip olmuştur. Güncel anlamda Bulgaristan Parlamentosu'nda aktörel anlamda milliyetçi parti sayısı ve toplamda 45 milletvekiliyle milliyetçilerin siyasi gücünün arttığı görülmektedir. Dolayısıyla Bulgar milliyetçiliği siyasi temsil noktasında gün geçtikçe güçlenen bir görünüme sahiptir.

Yukarıda ana hatları ile analiz ettiğimiz Bulgar milliyetçiliğinin altyapısı ve siyasi görünümü ile Bulgaristan'daki Ermeni diasporası arasında işbirliğini kaçınılmaz kılan ortak paydalar bulunmaktadır. Bu paydalar şunlardır:

- Her iki grup da milliyetçi duruşları nedeniyle ideolojik açıdan aynı kaynaktan beslenmektedir.
- Her iki grubun da mensubu olduğu milletler Osmanlı Devleti egemenliğinde bulunmuş, ortak tarihsel dönemler yaşamışlar ve bağımsız bir devlet kurmak için aynı otoriteye isyan etmişlerdir (Hovyan, 2010).
- Her iki grubun da mücadele ettikleri 'öteki' olan aktör Türklerdir. Dolayısıyla pragmatik gerekçelerle ortak öteki (ve düşman) algısı her iki grubu birbirine yaklaştırmaktadır (Yıldırım, 2014, s. 184).
- Her iki grup da kendilerine Osmanlı Devleti tarafından soykırım yapıldığını iddia etmektedir.¹⁹

---

t.y.

18 2006 yılında yapılan Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 2. tur seçim sonucu için bkz. http://pvr2006.cik.bg/results_2/, t.y.

19 Popülist Bulgar milliyetçisi tarihçiler tarafından spekülasyon amaçlarla 1876 yılında Osmanlılar tarafından Batak'ta Bulgarlara soykırım yapıldığı savunulmaktadır. Bu bağlamda Batak Katliamı temasını 1913 yılında Trakya'dan göç eden Bulgarların dernekleri ile 2009 GERB iktidarı döneminde kısa bir süreliğine Dış Bulgarlardan Sorumlu Bakan olarak görev yapan Tarih Müzesi eski Müdürü Bojidar Dimitrov gibi popülist Bulgar tarihçileri sıkça gündeme getirmektedir. Bkz. Ruseva, 2007.

Ayrıca, Ermeniler XX. yüzyılın başlarında Bulgaristan'ın Ermeni göçmenleri kabul etmesi ve komünizm döneminde Türk azınlığa karşı izlenen asimilasyon politikalarına rağmen Sofya'nın Ermeni azınlık üzerinde böylesi girişimlerde bulunmaması nedenleriyle Bulgarlara minnet duymaktadır. Bulgar milliyetçileri ise vatana bağlılıklarını ispat etmiş olan Ermenileri²⁰ ortak öteki olan Türklere karşı müttefik olarak görmektedir.

Teorik boyutta Bulgar milliyetçileriyle Bulgaristan'daki Ermeni diasporasının işbirliği pratik uygulamalarla da kendisini göstermektedir. Bu bağlamda Bulgar milliyetçilerinin en önemli ulusal televizyon kanalı olan Skat TV'de 2006 yılından itibaren Ermeniler tarafından hazırlanan ve Bulgaristan'daki Ermeni toplumu ile 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarına yer verilen 'Zavallı Sürgünler' (İzgnanitsi Kleti - Изгнаницы клетки) başlıklı bir program²¹ yayınlanmaktadır. Buna koşut olarak, Ataka Partisi'nin yayın organı olan 'Vestnik Ataka' Gazetesi'nde 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarını içeren haberlere ve parti lideri tarafından konuyla ilgili yapılan açıklamalara sıklıkla yer verilmektedir. (Pozorno e, 2011; Obama i ATAKA, 2010) Ermeni azınlığın çaba ve teşvikleri de göz önünde bulundurulduğunda Bulgar yazın hayatında Ermenilerle ilgili yayınların sayısında artış gözlenmektedir.

Diğer taraftan, Ermenilerin 24 Nisan anma etkinliklerine yönelik Bulgar milliyetçilerinin ilgisinin her yıl arttığı görülmektedir. Örneğin 2009 yılında yurt genelindeki anma etkinliklerinin yapıldığı yerlerde Ataka'nın temsilcileri katılımında bulunurken (Natsionalistite v Tsqldata, 2009) , 6 Ocak 2014'te Sansürsüz Bulgaristan Partisi lideri Barekov tarafından yayınlanan bir deklarasyonla 1915 Olayları'nın "Ermeni soykırımı olarak kabul edilmesi" istenmiştir (Barekov, 2014). Ayrıca 24 Nisan 2014'teki 1915 Olayları'nı anma etkinliklerine Bulgar milliyetçisi siyasi partilerin temsilcileri de katılımında bulunmuştur. Öte yandan, Bulgarların Türklere katledildiği iddia edilen Batak'ta 1915 Olayları'na ilişkin 16 Mayıs 2008 tarihinde bir anıtın inşa edilmiş olması Bulgar milliyetçilerinin Ermenilerle olan işbirliğini somutlaştırmakta ve Bulgar milliyetçilerince Ermenilere verilen desteğin arka planını işaret etmektedir. Anıt açıldıktan bir gün sonra Batak kurbanları günü olarak da bilinen 17 Mayıs'ta Bulgaristan

---

20 Bulgaristan Ermenileri Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'ne karşı Bulgar ordusuna gönüllü bir birlik oluşturarak destek vermiştir. Bkz. Yıldırım, 2014, ss. 116-140.

21 Söz konusu program için bkz. İzgnanitsi Kleti, t.y.

Ermenilerince Bulgarların ve Ermenilerin ortak acıları olduğunu ön plana çıkararak bir etkinlik yapıldığını belirtmek gerekir (Armentsi İzdignaha, 2008). Özetlemek gerekirse Bulgar milliyetçileri ile ülkedeki Ermeni diasporası ortak özellikleri nedeniyle ideolojik ve eylemsel boyutta işbirliği içinde hareket etmektedir.

Bulgar Milliyetçilerinin 1915 Olayları'na İlişkin Ermeni İddialarına Bulgaristan Parlamentosu'ndaki Desteği

Bulgar milliyetçilerinin 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarına sağladığı en büyük katkı konunun Bulgaristan parlamentosuna getirilmesiyle gerçekleşmektedir. Bulgaristan Ermenilerinin nüfusunun az olmasının yanı sıra ülke genelinde dağınık bir şekilde yerleşik bulunmaları ve Bulgaristan Anayasası'nın etnik temelli partilerin kurulmasını yasaklayan düzenlemeleri²² nedenleriyle herhangi bir siyasi partiye sahip olamadıkları görülmektedir. Ermeni azınlık, Çar II. Simeon'un liderliğindeki II. Simeon Ulusal Hareketi (ISUH) bünyesinden art arda iki dönem (2001-2005 ve 2005-2009) Rupen Ohanes Krikoryan'ı²³ ve Kristanka Atanasova Şakliyan'ı²⁴ milletvekilleri olarak Parlamento'ya gönderse de sonraki yıllarda temsilciye sahip olamamıştır. Dolayısıyla diaspora Ermenileri öz kaynakları itibarıyla temsil gücüne sahip olmadığından, siyasal düzlemde 1915 Olayları'na ilişkin iddialarının Bulgaristan Parlamentosu'nda kabul edilmesi için konuyu gündeme taşıyacak olan doğal müttefiklerini araç olarak kullanmaktadır. Bulgar milliyetçileri ise kendilerine propaganda malzemesi sağlayan bu iddiaları kullanarak kendi tabanlarına mesaj vermektedir.

Daha ayrıntılı bir biçimde belirtirsek Todor Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan Parlamentosu'nda 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının kabul edilmesine yönelik ilk girişim Parlamento'nun 20 Nisan 1995 tarihli oturumunda başkan olan Blagovest Sendov'un dönem itibarıyla 80. yılına girilmekte olan 1915 Olayları'nın soykırım olarak kabul edilmesi istemiyle yaptığı konuşma olmuştur. Konunun gündeme gelmesinin ardından Parlamento'da yapılan oylamada söz konusu karar tasarısı reddedilse de (Nahapetyan, 2007, s. 46) Sendov, meseleyi demokratik dönemde Bulgar

---

22 Bulgaristan Anayasası'nın 11/4. ve 44/2. maddeleri.

23 Bulgaristan Parlamentosu'nda ISUH'tan 39. ve 40. dönem milletvekili olarak görev yapan Krikoryan için bkz. Rupen Ohanes Krikoryan, t.y.

24 Bulgaristan Parlamentosu'nda ISUH'tan 39. ve 40. dönem milletvekili olarak görev yapan Şakliyan için bkz. Kristanka Atanasova, t.y.

iç siyasi literatürüne dâhil etmeyi başarmıştır. 1990'lı yıllarda sosyal ve ekonomik gerekçelerle Ermenistan'dan gelen mültecilerin varlığı, siyasilere Ermeni konusunu hatırlatırken 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının kabul edilmesi konusu Bulgar milliyetçilerinin Türkiye'ye karşı kullanabilecekleri bir araç olarak belirmiştir. Ne var ki 1997 yılında DGB iktidarının Ankara'yla iyi ilişkiler içinde olma politikasını 2001 yılında işbaşına gelen II. Simeon'un da sürdürmesi konunun Parlamento gündemine gelmesini engellemiştir.

Esasen 2000'li yıllarda görevde bulunan Bulgaristan hükümetleri 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarını içeren tasarıların kabul edilmesine soğuk bakmış ve bu bağlamda Ankara'nın tepkisini çekmek istememiştir. Ancak Haziran 2005'te popülist milliyetçi parti Ataka'nın meclise girmesinin ardından 1915 Olayları'na ilişkin karar tasarıları sıkça gündeme getirilmiştir. Söz konusu tasarıların oylama sonuçlarına geçmeden önce bir tasarinin Bulgaristan Parlamentosu'nda kabul edilebilmesi için gerekli olan oy nisabını açıklamak gerekmektedir. Bulgaristan Parlamentosu İç Tüzüğü'nün²⁵ 49/1. maddesi uyarınca toplam milletvekili sayısının (240) yarısından en az bir fazlasının oturumda bulunmasıyla Parlamento günlük mesaisine başlamaktadır. Diğer bir deyişle Parlamento'nun işleyişi için toplantı yeter sayısı en az 121'dir. Gündeme alınan tasarinin oylama işlemi artık '121' sayısı aranmazken, ilgili karar tasarisinin kabul edilebilmesi için kullanılan oyların yarıdan fazlasının (salt çoğunluğunun) lehte olması şartı aranır.

Ataka tarafından getirilen ilk tasarı, 10 Mayıs 2006 tarihinde "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 1915-1922 Yıllarında Ermeniler Üzerinde Uygulanan Soykırımın Tanınmasına İlişkin Karar Tasarısı*" başlığıyla Parlamento'da oylamaya sunulurken, sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Tasarı aleyhine söz alan HÖH milletvekili Lütfi Mestan Parlamento'nun bilim akademisi özelliği taşımadığını belirtmiş ve tarihsel hadiseler hakkında karar verecek organ olmadığını ileri sürmüştür.²⁶ Yapılan oylamaya katılan toplam 174 milletvekilinin 55'i evet, 79'u hayır ve 40 milletvekili çekimser oy kullanarak karar tasarı reddedilmiştir (Bulgaristan, 2006). Ancak Ataka tarafından verilen tasarıda dikkat çeken husus, tasarinin gerekçeleri arasında 1876 yılında Bulgarlara da Osmanlı

25 Parlamento İç Tüzüğü'nün 49/1. ve 107/4. maddeleri için bkz. Pravilnik za, t.y.

26 Parlamento'da yapılan tartışmaları ve HÖH'ün görüşlerini içeren Meclis tutanağı için bkz. Çetirideseto Narodno, 2006.

Devleti tarafından soykırım yapıldığının belirtilmesi olmuştur.²⁷ Bu bağlamda Bulgar milliyetçilerinin amacının sadece 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarını Parlamento'ya kabul ettirmek değil, aynı zamanda bu kararlar birlikte 1876'da Bulgarlara da soykırım yapıldığı savının önünü açmak olduğu anlaşılmaktadır.

25 Nisan 2007 tarihinde Genel Kurul'un gündeminde yer olmamasına rağmen Bulgaristan Parlamentosu Başkanı Georgi Pirinski²⁸ 1915 Olayları kapsamında hayatını kaybedenler için bir dakikalık saygı duruşunda bulunulmasını gündeme getirerek konunun Parlamento'da ele alınmasına siyasal açıdan yeni bir boyut kazandırmıştır. Söz konusu anma etkinliğine, HÖH milletvekilleri tepki göstermiş ve grup olarak salonu terk etmelerine neden olmuştur (Bulgar Meclisinde, 2007; DPS Pak, 2007). Bulgar milliyetçisi milletvekili Boyko Vatev saygı duruşuyla ilgili yaptığı konuşmada Bulgarlara da Osmanlılar tarafından soykırım yapıldığı savını dile getirerek Parlamento'nun Ermenilere ve Bulgarlara soykırım yapıldığını tanınması gerektiğini savunmuştur (Nahapetyan, 2007, s. 47).

Öte yandan, Ataka Partisi Ekim 2007'de "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 1915-1922 Yıllarında Ermeniler Üzerinde Uygulanan Soykırımın Tanınmasına İlişkin Karar Tasarısı*" başlıklı yeni bir karar tasarısını Parlamento'ya getirmiştir. Bu defa karar tasarısının metninde Bulgarlara da soykırım yapıldığı ifadesi kullanılmasa da Genel Kurul konuşmalarında Ataka lideri Volen Siderov Osmanlı Devleti döneminde Bulgarlara ve Ermenilere soykırım yapıldığını iddia etmiştir.²⁹ 173 milletvekilinin katıldığı oylamada 50 evet, 63 hayır ve 60 çekimser oyla tasarı reddedilmiştir (Ayastefanos Hatırlatması, 2008). Ataka'nın Parlamento'da 21 vekili olmasına karşın

---

27 ATAKA tarafından 17 Ocak 2006 tarihinde Bulgaristan Parlamentosu'na verilen ve 10 Mayıs 2006'da oylamaya sunulan söz konusu yasa tasarısının metni için bkz. http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=59, t.y. Ayrıca bkz. Bulgaristan'da Ermeni, 2006.

28 Georgi Pirinski Bulgaristan Ermenilerine ve Ermenistan'a yakın duran siyasi bir kişiliğe sahiptir. 2006 yılında kendisinin başkanlığında Bulgaristan milletvekillerinden oluşan bir heyetle Ermenistan'ın başkenti Erivan'da çeşitli resmi temaslarda bulunmuştur. Bkz. Dvustrannite Otneşeniya, 2008. http://www.euro2001.net/index.shtml?page=statia&file=issues/2_2010/stat_5.html, (e.t.13.11.2014). 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarıyla ilgili 2006, 2007 ve 2008 yıllarında Meclis'te yapılan girişimler kendisinin Bulgaristan Parlamentosu Başkanlığı (2005-2009) dönemine denk gelmektedir.

29 Tasarıyla ilgili Genel Kurul'da yapılan konuşmaları içeren Meclis tutanağı için bkz. Çetirideseto Narodno, 2008.

Genel Kurul oylamasında karar tasarısına 50 oyun lehte kullanılmış olması Bulgaristan Parlamentosu'ndaki Ataka'lı olmayan Bulgar milliyetçilerini ve Türkiye karşıtlarını işaret etmektedir. Zira BSP milletvekili Radoslavov yaptığı konuşmada konuyu gündeme getirenlerin gerekçelerinin arkasında nefret duygusunun olduğunu söylemiştir. HÖH ise Parlamento'nun tarihi olayları değerlendirme organı olmadığını belirterek böyle bir teklifin gündeme getirilmesinin hem tarihi gerçeklere hem de Parlamento'ya saygısızlık olduğu görüşünü yinelemiştir (Çetirideseto Narodno, 2008).

Temmuz 2009'da Ataka tarafından Parlamento'ya "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 1396-1913 Yıllarında Bulgarlar Üzerinde Uygulanan Soykırımın Kınanmasına İlişkin Karar Tasarısı*" ve "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 1915-1922 Yıllarında Ermeniler Üzerinde Uygulanan Soykırımın Tanınmasına İlişkin Karar Tasarısı*" başlıklı iki yeni tasarı sunulmuştur.³⁰ Şubat 2010'da Genel Kurul'a getirilen tasarı Türk-Bulgar ilişkilerine zarar vereceği gerekçesiyle reddedilerek geri çevrilmiştir (Bulgar Parlamentosu, 2010; Bir Tasarı da Yane Yanev'ten, 2010). Söz konusu tasarının reddinden yaklaşık 1 ay sonra bu kez Düzen Hukuk ve Adalet (RZS) Partisi tarafından Parlamento'ya 1915 Olayları'nın soykırım olduğu iddiasıyla yeni bir tasarı sunulmuştur (Horata na 2010; Bir Tasarı da Bulgaristan'dan 2010). Görüldüğü üzere Bulgaristan Parlamentosu'nda Ataka'nın yanı sıra diğer popülist partiler de konuyu gündemde tutmaya gayret etmiştir. Ancak söz konusu partilerin asıl amaçlarının 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarını gündeme getirerek Osmanlı Devleti döneminde Bulgarlara da soykırım yapıldığı iddialarının önünü açmak olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ataka Partisi tarafından Mart 2011'de asil niyet gizlenmeksizin sunulan "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 1396–1913 Yıllarında Bulgarlar Üzerinde Uygulanan Soykırımın Kınanmasına İlişkin Karar Tasarısı*" başlıklı tasarının Parlamento tarafından kabul edilmesi istenmiştir. Bu bağlamda, Genel Kurul görüşmelerinde söz alan Siderov Ermenilere de soykırım yapıldığı tezine sıkça atıfta bulunmuştur.³¹ Tasarıya ilişkin yapılan oylamada hazır bulunan 115 milletvekilinden 39'u lehte, 26'sı aleyhte oy kullanırken, 50 milletvekili ise çekimser kalarak tasarı oy nisabı nedeniyle Meclis'ten geçmemiştir (Reşenie za Osijdane, 2010).

---

30 ATAKA'nın Bulgarlar ve Ermeniler üzerinde soykırım yapıldığını iddia eden önerilerinin tam metinleri ve ilgili Komisyon'a sevk edilmesine ilişkin Meclis yazıları için bkz. "Çetirideseto Narodno Sibranie, Rasporejdane, No:950-01-7/30.07.2009 g.", Sofiya; "Çetirideseto Narodno Sibranie, Rasporejdane, No:950-01-8/30.07.2009 g.", Sofiya.

31 Söz konusu tasarıya ilişkin Genel Kurul'da yapılan konuşmalar için bkz. Reşenie za Osijdane, 2010.

Ancak, söz konusu tasarı Bulgar milliyetçilerinin popülist söylemlerle gündem oluşturabilmelerinin yanı sıra tarihiyle yüzleşmekte zorlanan diğer pek çok ülkede görüldüğü gibi Bulgaristan'da da aşırı sağcıların kendilerini temizlemek için ötekini suçlama yolunu tercih ettiklerini göstermektedir (Laçiner, 2008, s. 459).

Bulgar milliyetçileri 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarını gündemde tutma gayretlerini 2012 yılında da sürdürmüştür. Ataka tarafından konuyla ilgili olarak Parlamento'ya verilen karar tasarısı kapsamında 1915 yılında Ermenilere soykırım yapıldığının kabul edilmesi istenmiş ve Genel Kurul konuşmalarında Ataka lideri Siderov bir kez daha Bulgarlara da soykırım yapıldığını savunan ifadeler kullanmıştır.³² HÖH adına konuşma yapan Mestan ise söz konusu tasarının geçmesi halinde Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin sıkıntıya gireceğini söyleyerek parlamentoların tarihte yaşanmış olaylarla uğraşmaması gerektiğini belirtmiştir. Tasarı 14'e karşı 30 oyla reddedilirken 59 milletvekilinin çekimser oy kullandığı görülmüştür (Parlamento, 2012). Ancak söz konusu oylamadan Bulgaristan Parlamentosu'nda bir konu hakkında karar alınmamasını sağlamak için çekimser oyların devreye konduğu ile Ataka'nın böylesi girişimlerden vazgeçmeyeceği şeklinde iki sonuç çıkmıştır. Birincisinde siyasi kaygılar ağır basarken Türk-Bulgar ilişkilerinin genel seyrinin bozulmak istenmediği görülmektedir. İkinci sonuç ise Ataka'nın söz konusu girişimleri sistematik olarak devam ettireceğini göstermektedir. Nitekim Ataka tarafından Mart 2014'te verilen ve Bulgarlara soykırım yapıldığının kabul edilmesine ilişkin karar tasarısında doğrudan Bulgarlara soykırım yapıldığı tezi işlenmekle birlikte tasarı metninde Ermenilere de soykırımda bulunulduğu iddiası yer almıştır (ATAKA Nastoyava, 2014). Ancak konunun 2014 yılı içerisinde Parlamento'nun gündemi nedeniyle oylamaya sunulmadığını ve erken seçim odaklı konu başlıklarının siyasi gündemi meşgul ettiğini belirtmek gerekir.

Bulgaristan'ın 2013 ve 2014 yıllarındaki erken genel seçimler merkezli yoğun gündemi nedeniyle söz konusu tasarılar Parlamento gündeminin arka sıralarına düşse de milliyetçi partilerin bu girişimlerden vazgeçmedikleri görülmektedir. Söz konusu girişimler bu partilerin siyasi yaşam kaynağını oluştururken, Bulgar milliyetçileri Ermeni iddialarının kabul edilmesini sağlayarak Osmanlı Devleti döneminde Bulgarlara da soykırım yapıldığını gündeme getirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Bulgar milliyetçileri diaspora Ermenilerinin 1915 Olayları'na ilişkin iddialarının

---

32 Genel Kurul konuşmalarının tutanağı için bkz. Çetirideset i Pırvo, 2012.

doğal sözcüsü durumuna gelmişlerdir. İki grup arasındaki işbirliği yerel yönetimler düzeyinde parlamentoya nazaran daha sonuç odaklı olarak sürmektedir. Öyle ki 1915 Olayları'na ilişkin Ermenilerin iddialarını yansıtan karar tasarıları Bulgar milliyetçisi belediye meclis üyelerinin etkisiyle Sofya, Filibe, Varna, Burgaz, Eski Zağra gibi şehir belediyelerinin yanı sıra pek çok ilçe belediyelerinin meclislerinde kabul edilmiştir (Laçiner, 2008, s. 460; Stoliçniyat Obştinski, 2008).

Sonuç

Çalışma kapsamında elde edilen bulgularda Bulgaristan'da yaklaşık 100 yıllık geçmişi bulunan Ermeni azınlık nüfus verileri itibarıyla 6.552 kişiden oluşmasına rağmen oldukça iyi örgütlenmiş bir durumda buldukları görülmüştür. Bulgaristan Ermenileri kendilerine ait 3 gazete ve ülkenin 12 şehrinde bulunan kilisenin yanında sosyal ve kültürel hayatlarında önemli görevler üstlenen çok sayıda sivil toplum örgütüne sahiptir. Diaspora Ermenilerini güdüleyen ana unsur olan 1915 Olayları'na ilişkin çalışmalar azınlığın söz konusu kurumlarıyla Bulgaristan ölçeğinde de sürdürülmektedir. Bu bağlamda, Bulgar milliyetçileriyle diaspora Ermenileri arasında ortak paydaların etkisiyle 'öteki' olan Türklere karşı doğal bir ittifak oluşmuştur. Bulgar milliyetçileri 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının Parlamento'da kabul edilmesi için Ermenilerle işbirliği içinde konuyu gündeme taşımaktadır. 2005 sonrası dönemde Parlamento'da etkili bir temsil gücü elde eden Bulgar milliyetçileri tarafından Ermeni iddialarına verilen desteğin alt yapısında daha uzun vadeli bir strateji bulunmaktadır. Bulgar milliyetçileri Parlamento'da Ermenilerin 1915 Olayları'na ilişkin iddialarının kabul edilmesini sağlayarak Osmanlı Devleti döneminde Bulgarlara da soykırım yapıldığını iddia etmek için zemin yaratma gayretindedir.

Bu çerçevede, 5 Ekim 2014'te yapılan Bulgaristan erken seçimleri sonrasında doğrudan Bulgar milliyetçisi olan partilerin toplam sandalye sayısının 45'e ulaştığı ve diğer partilerin bünyesinde gizlenmiş olan Türk ve Türkiye karşıtı milletvekilleri de göz önünde bulundurulduğunda, 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarının önümüzdeki dönemde ülke gündemine daha sık bir şekilde geleceği tahmin edilmektedir. Ayrıca aşırı milliyetçi partilerin popülist söylem ve çıkışları nedeniyle 1915 Olayları'nın 100. yılında konu ele alınırken Bulgarlara da soykırım yapıldığı teması baskın bir şekilde işlenebilir. Bu süreçte Bulgar milliyetçileriyle Ermeni azınlık arasında daha güçlü bir işbirliğinin oluşturulacağına kesin gözle bakılmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristan Parlamentosu'nda tasarının

reddi için Türk partilerinin yanı sıra Ankara'yla yakın ilişkiler içinde olmaya gayret eden GERB Partisi (Bulgaristan'ın Avrupai Gelişimi için Vatandaşlar) ve Reformcu Blok koalisyonundaki Bulgaristan hükümeti ile BSP içerisinde Türkiye'ye yakın milletvekillerinin desteğinin alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça / References

20 Toçki na Partiya ATAKA. Polițiçeska Partiya ATAKA. http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=51, adresinden 10.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

AGBU Biennial Report, 2010-2011, Presented at the 87th General Assembly on October 20, 2012 in Yerevan, Armenia, http://agbu.org/wp-content/files_mf/1350496041agbuaboutbiennial1011english.pdf, ss. 24-25, adresinden 08.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Alp, İ. (1990). Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989), Trakya Üniversitesi Yayınları: 90/1, Ankara.

Armentsi İzdignaha Pametniç za Jertvite na Bataškoto Klane. (17.05.2008). Skat TV.

Armentsi, <http://old.omda.bg/bulg/narod/armenians.html> adresinden 03.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

ATAKA Nastoyava da se Priznae Genotsidit nad Bilgarite v Osmanskata İmperiya. (2 Mart 2014). Vestnik ATAKA.

Ayastefanos Hatırlatması. (18 Ocak 2008) Hürriyet.

Barekov: Nujdo e Obedinenie v İmeto na Oşti Tsennosti. (6 Yauari 2014) Novinar.

Bir Tasarı da Bulgaristan'dan. (19 Mart 2010). Radikal.

Bir Tasarı da Yane Yanev'ten. (24-31 Mart 2010). Kırcaali Haber, Sayı: 32.

Bulgar Meclisinde Sözde Ermeni Soykırımı İçin Saygı Duruşu. (25 Nisan 2007). Milliyet.

Bulgar Parlamentosu Sözde Soykırım Yasa Tasarısını Reddetti. (08 Şubat 2010). Turkish NY. <http://www.turkishny.com/headline-news/2/23753-bulgar-parlamentosu-sozde-soykrm-yasa-tasarn-reddetti#.VIN3gNKsWz4> adresinden 15.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Bulgaristan Ermeni Karar Tasarısını Reddetti. (10 Mayıs 2006). Hürriyet.

Bulgaristan'da Ermeni Soykırımı Tasarısı. (24 Şubat 2006). Milliyet.

Çetirideset i Pırvo Narodno Sıbranie, Osma Sesiya, Trista i Pırvo Zasedanie. (11 Yauari 2012). Sofiya. Sryada.

Çetirideseto Narodno Sıbranie, Trista Dvadeset i Pırvo Zasedanie. (15 Yauari 2008) Sofiya. Sryada.

Çetirideseto Narodno Sıbranie. Rasporejdane. No:950-01-7/30.07.2009 g. Sofiya.

Çetirideseto Narodno Sıbranie. Rasporejdane. No:950-01-8/30.07.2009 g. Sofiya.

Kader ÖZLEM / *Bulgaristan Ermenileri ve 1915 Olayları'na İlişkin Ermeni İddiaları*
Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir
Değerlendirme (2005–2014)

Çetirideseto Narodno Sibranie. Treta Sesiya. Sto i Trinadeseto Zasedanie. (10 Mai 2006) Sofiya. Sryada.

Çujdite Medii Mejdu Dvoynata İznenada or 'ATAKA' i Zagubata na Tsarskata Partiya. (27.06.2005). Media Pool. <http://www.mediapool.bg/chuzhdite-medii-mezhdudvoynata-iznenada-ot-ataka-i-zagubata-na-tsarskata-partiya-news106431.html> tarihinde 10.11.2014).

Dokumenti – Grafik na Çasovete po SİP, <http://tutunjian.bg/>; Sedmiçno Razpisanie na I-IV Klas – II Srok za Uçebnata 2013/2014 g., <http://76ou.hit.bg/family.html> adresinden 05.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

DPS Pak se Pogavri s Armenskiya Genotsid. (26.04.2007). Vestnik ATAKA.

Dvustrannite Otneşeniya Mejdu Republika Bilgariya i Republika Armeniya. (Mart 2008) Sofiya. Evropa 2001.

Firkatian, M. (2008) Retaining Ethnic Identity: The Armenians in Bulgaria, Cultural Education Cultural Sustainability, ed. Zvi Bekerman – Ezra Kopelowitz, New York, Routledge, pp.181-199.

Horata na Yanev s Deklaratsiya za Armenskiya Genotsid. (18 Mart 2010). Dnes.

Hovyan, V. (2010). Armenian Evangelical Community in Bulgaria, Noravank Foundation, 26.07.2010, http://www.noravank.am/eng/issues/detail.php?ELEMENT_ID=4961, (e.t. 05.11.2014).

Hovyan, V. (2011). Armenian Community in Bulgaria, Globus National Security, Issue 5, http://www.noravank.am/eng/issues/detail.php?ELEMENT_ID=6105, (e.t. 04.11.2014).

Hratch, T. (2001). The Forgotten Diaspora: Bulgarian-Armenians After the End of Communism, Armenian International Magazine (AIM), Vol.12, Issue 3, pp.30-36.

http://pvr2006.cik.bg/results_2/ adresinden 10.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=59, adresinden 13.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

http://www.euro2001.net/index.shtml?page=stata&file=issues/2_2010/stat_5.html adresinden 13.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

İsov, M. (2005). Nai-Razliçniyat Sised: Obrazıt na Osmantsite (Turtsite) i Osmanskata İmperiya (Turtsiya) v Bilgarskite Uçebnitsi po İstoriya Prez Vtorata Polovina na XX. Vek, Mejdunaroden Tsentır za İzsledvane na Maltsinsvata i Kulturnite Vzaimodeystviya, Sofiya.

İzgnanitsi Kleti. Televiziya Skat. <http://www.skat.bg/preda.php?predID=9>, adresinden 11.12.2014 tarihinde edinilmiştir.

Kırcaali'de Baskı Büyüyor. (3 Ocak 1990). Milliyet.

Koev, T. (2001). Bilgarskata i Armenskata Tsirkva Prez Vekovete, Bilgari i Armentsi Zaedno Prez Vekovete, ed. Garo Hayrabyan, Tsentır za İzledvaniya na Bilgarite Eparhiiski Sivets na Armenskata Apostoliçeska Tsirkva TANGRA, Sofiya, pp.146-172.

Konferentsiya za Armenskiya Genotsid viv BTU. (2 Mai 2012). VT Novini. http://www.vtnovini.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3367:2012-05-02-03-

41-45&catid=100:life&Itemid=470, (e.t. 09.11.2014).

Konstitusyonniyat Sıd Dade Hodan a Jalbata Sreřtu DPS. (7 Novemvri 1991). Duma.

Konstitutsiya na Republika Bılgariya. Narodno Sıbranie na Republika Bılgariya. <http://www.parliament.bg/bg/const> adresinden 04.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Kristanka Atasanova şakliyan - Narodni Predstaviteli. Narodna Sıbranie na Republika Bılgariya. <http://www.parliament.bg/bg/MP/123> 13.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Krikoryan, R. (2001). Armenskata Obřtnost v Bılgariya, Bılgari i Armentsi Zaedno Prez Vekovete, ed. Garo Hayrabedian, Tsentır za İzledvaniya na Bılgarite Eparhiiski Sivet na Armenskata Apostoliçeska Tsırkva TANGRA, Sofiya, pp. 414-422.

Laçiner, S. (2008). Ermeni Sorunu, Diaspora ve Tırk Dış Politikası, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, 2008.

Legitimno Predstaveni Armentsi Organizatsi v Bılgariya, <http://armenians.orionbg.net/bg/organizations.php> 05.11.2014

Mc Carthy, J. (1998). Ölüm ve Sürgün, çev. Bilge Umar, 7. Baskı, İnkılap Kitabevi.

Mitseva, E. (1998) Siranuř Papazyan-Tanielyan, "Armentsi", Obřtnosti i İdeniğnosti v Bılgariya, ed. Anna Kristeva, İnterkulturni İzsledvaniya, Sofiya, pp.138-154.

Mitseva, E. (2001). Armentsite v Bılgariya – Kultura i İdeniğnost, Sofiya.

Nahapetyan, H. (2007). The Turks of Bulgaria: The 5th Column of Ankara, 21st Century, No:1, 2007, pp. 33-49.

Naselenie kım 01.03.2001 g. po Oblasti i Enięeska Grupa. Natsionalen Statistięeski Institut, <http://www.nsi.bg/Census/Ethnos.htm> adresinden 04.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Natsionalistite v Tsqłata Strana Poęetoha Jertvite na Armenskiya Genotsid. (27 April 2009). Vestnik Ataka.

Obama i ATAKA s Obřti Pozitsii za İrak i Armenskiya Genotsid. (17 Mai 2010). Vestnik Ataka.

Özlem, K. (2008). Bulgaristan Tırklarının Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Tırk Azınlığa Etkileri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, pp.341-371.

Parlamento Sözde Ermeni Soykırımını Tasarısını Reddedti. (18 Ocak 2012). Kırcaali Haber. Sayı: 119.

Pırvata Prezentsiya na Knigata be v Sofiya. 'Malgara. Letopis za Jivota na Armentsite 1610-1922' <http://agbubulgaria.org/?p=2429> adresinden 09.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Poulton, H. (1993). Balkanlar - Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Pozorno e, çe Bılgariya Ořte ne e Priznala Armenskiya Genotsid. (22 April 2011). Vestnik Ataka.

Reęenie No:4 ot April 1992 g. po K.D.No:1/91 po İşkane za..., Sıdırjanie, Konstitusyoneni Sıd na Republika Bılgariya, <http://constcourt.bg/contentframe/contentid/1736> adresinden

Kader ÖZLEM / *Bulgaristan Ermenileri ve 1915 Olayları'na İlişkin Ermeni İddiaları*
Bağlamında Bulgar Milliyetçileriyle İşbirliklerine Yönelik Bir
Değerlendirme (2005-2014)

10.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Reşenie za Osijdane na Genotsid nad Bilgarite v Osmanskata İmperiya (1396-1913 g.). (10 Mart 2010). http://www.ataka.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=5422&Itemid=74, adresinden 15.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Rupen Ohanes Krikoryan - Narodni Predstaviteli. Narodna Sıbranie na Republika Bılgariya, <http://www.parliament.bg/bg/MP/798> adresinden 13.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Ruseva, L. (2007) Mitıt Batak, ili Kak Ni Zabataçıha v Porednata Manipulatsiya, Dnevnik.

Stoliçniyat Obştinski Sivet Osijda Turskiya Genotsid nad Armentsite ot 1915-1922 g. (20 Mart 2008). Dnevnik.

Şimşir, B. (2009). Bulgaristan Türkleri, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Turan, Ö. (2003). Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri: Balkanlar'da Türk Varlığı, der. Erhan Türbedar, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, ss.18-43.

V Tsyala Bılgariya Poçetoha Jertvite ot Armenskiya Genotsid, 24.04.2014, <http://www.bnews.bg/article-104072> adresinden 08.11.2014 tarihinde edinilmiştir.

Yıldırım, B. (2014). Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Zhelyazkova, A., Daskalova, N., Nazarska, G., Avramov, O., Angelova, V. (2003) Racial and Ethnic Minorities, Immigration and the Role of Trade Unions in Combatting Discrimination and Xenophobia, in Encouraging Participation and in Securing Social Inclusion and Citizenship, Workpackage No.1, International Center for Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR), Sofia.